

Наталія Реброва

ПЕТРО АРКАДІЙОВИЧ КОЧУБЕЙ І ЗАСНУВАННЯ МУЗЕЮ ПРИКЛАДНИХ ЗНАНЬ

*У статті досліджується внесок П. А. Кочубея в створення Музею прикладних знань.
Ключові слова: Петро Аркадійович Кочубей, РТТ, музей.*

Початок музейної справи в Батурині було покладено в будинку Кочубея – у 1925 році. Спілка пасічників створила перший у колишній гетьманській столиці музей, який присвятили П. Прокоповичу. Його робота була, на жаль, не тривалою – до 1932 року. У 1975 році, після реставрації цього приміщення, тут же був створений краєзнавчий музей, який став основою для пізнішого масштабного проекту під назвою Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця».

Символічно, що це все має витоки із будинку, яким у другій половині XIX ст. володів видатний нащадок славних українських родів – Кочубеїв та Розумовських, Петро Аркадійович Кочубей, який відіграв визначну, а в деяких питаннях – визначальну роль у становленні багатьох наукових напрямків. Він сприяв розвитку промисловості, мистецтва, історії, музейної справи.

П. Кочубей похований в Україні в смт Згурівка на Київщині. Як не прикро, він нині в Україні майже не відомий. У той же час представник відомого роду є фундатором цілого ряду музеїв. Колекції, які заснував або до становлення яких доклав зусилля Петро Аркадійович, і нині діють і як самостійні музеї, і як окраса всесвітньовідомих музеїв.

Власник батуринської садиби, будучи людиною високоосвіченою, великим поціновувачем мистецтва, з унікальною далекоглядністю розглядував усе з практичної точки зору корисності для держави в цілому та кожної людини зокрема. Його завжди вабила ідея колекціонування різних предметів як відображення історії розвитку людства і для подальшого дослідження. Поєднання цих інтересів і дало велике розуміння необхідності розвитку наукових знань, що знайшло своє втілення в створенні кращого музею з вивчення і популяризації досягнень науки і техніки. Саме цьому аспекту багатогранної діяльності Петра Аркадійовича і присвячена наша робота – створенню в Санкт-Петербурзі Музею прикладних знань.

У грудні 1866 року на виконання положень статуту Російського технічного товариства (РТТ) з ініціативи П. А. Кочубея була створена комісія з організації музею, хоча і сам ініціатор з огляду на брак коштів не бачив тоді можливості його заснування. У 1867 році РТТ вже розробило програму по формуванню колекцій, і тоді ж Петро Аркадійович разом з делегацією товариства відвідав всесвітню виставку в Парижі, де ним були придбані експонати для майбутнього музейного закладу на 1500 руб. Спочатку П. А. Кочубей розглядував як тимчасовий варіант передачу зібраних експонатів на зберігання до музею Міністерства державного майна.

У 1870 році Петра Аркадійовича вперше обирають головою Російського технічного товариства. Зауважимо, за всю історію останнього він найдовше перебував на відповідальній посаді – до 1892 року. Петро Аркадійович зміг забезпечити великий практичний результат всім сферам діяльності товариства, а музейний напрямок набуває принципово нового змісту. «При самом основании Общества мысль эта *(про*

© Реброва Наталія Борисівна – генеральний директор Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».

створення музею. – *Н.Р.*) нашла ревностного поборника, – відмітив у своєму виступі на загальних зборах РТО 9 травня 1871 року його імператорська величність герцог Микола Лейхтенбергський, почесний голова товариства, – преследовавшего ее с тем постоянством и настойчивостью, которая характеризует людей, действующих по сознанию важности принятого ими однажды намерения – я говорю об уважаемом Председателе Общества П. А. Кочубее» [1, 140].

Поштовхом для активізації роботи по створенню музею став приклад Москви, де після проведення Політехнічної виставки було прийнято рішення про започаткування Політехнічного музею науки і техніки. «Если каждый зарождающийся американский город считает первой своей общественной потребностью, на ряду со школой, положить основание музею с народно-образовательной целью, если на частные средства Лондон мог создать в течении нескольких лет Кенсингтонский музей, который считает своих посетителей не тысячами, а миллионами; если русская Москва нашла несколько сот тысяч для устройства политехнической выставки и обращение ее потом в музей – то неужели Петербург не поддержит начин Русского Технического Общества в деле, полезность которого признана во всем цивилизованном мире» [1, 143]. За задумом організаторів музей мав стати не складом продукції, а місцем поширення знань, які є запорукою сили та добробуту народу. І тому на засіданнях РТТ ретельно обговорювались пропозиції з улаштування найпрогресивнішого закладу, головним призначенням якого його організатори вважали – бути відкритою школою для вивчення того, що зробили праця, мистецтво і наука у виробництві речей, необхідних і корисних людині.

РТТ було одним із співорганізаторів Політехнічної виставки в Москві 1872 року. Саме вони на прохання організаторів забезпечили участь у виставці кращих петербурзьких виробників: з винокуріння, із моху, з виробництва клею, з льняної та пенькової, картонної, токарної справ, з виготовлення консервів, шпильок для взуття, гудзиків, кнопок, штучних квітів, сірників, олівців, виробів із соломи (шляп, корзин, ін.). «Сознавая всю важность выставки для распространения технических сведений, П. А. Кочубей просил оказать содействие успеху Московской политехнической выставки» [1, 139].

Ідея музею знайшла підтримку в уряді. До складу комісії по створенню закладу увійшли міністри фінансів, державного майна, внутрішніх справ, начальник управління військово-навчальних закладів Росії. Згідно з проектом облаштування музею, його вартість складала 3 млн. руб. Уряд не зміг зважитися на виділення таких коштів, і тому РТТ було прийнято рішення діяти поступово, залучаючи якомога ширше коло однодумців. Начальник головного управління військово-навчальних закладів Росії (1863–1881), почесний член РТО М. В. Саков (1821–1891), який опікувався Музеєм військово-навчальних закладів, висловив ідею про об'єднання декількох музеїв Санкт-Петербурга і колекції РТТ в один заклад та розміщення його в будівлях Соляного містечка. Ідея щодо згаданого знайшла підтримку. 26 квітня 1871 року вишло «Высочайшее повеление», яким дозволялось влаштування музею в Соляному містечку і виділялося 2116 руб. Міністерством фінансів для початку реалізації цієї справи. На прохання М. В. Сакова РТТ взяло на себе турботи по облаштуванню приміщень Соляного містечка і під Педагогічний музей.

П. Кочубей розгорнув величезну кампанію щодо збору пожертв. Причому долучав людей до справи у різний спосіб. Надзвичайної важливості Кочубей приділяв не тільки збиранню коштів, а і залученню фахівців до розроблення проектів, стратегії і тактики створення музею, формування його колекції. Сам же Петро Аркадійович став одним із головних жертводавців. Згідно з даними «Списка жертвователей на устройство общего музея прикладных знаний, внесших 100 рублей и более» П. А. Кочубей передав на створення музею 4 тис. руб. Більше нього жертвували лише «Е. И. Высочество герцог Н. М. Лейхтенбергский 10 тис. руб., С-Петербургское купеческое сословие – 5 тис. руб» [2, 27]. При цьому необхідно відмітити, що Петро Аркадійович, захоплюючись хімією все життя, очолював відділ хімічної технології та металургії РТТ, товаришував з Д. Менделєєвим. У себе дома він створив найсу-

часнішу власну хімічну лабораторію, де давав можливість і студентам, і викладачам вивчати хімію. Жертвуючи кошти, благодійник акцентував увагу саме на «на собрание коллекций и устройство витрин, преимущественно по специальности химической технологии» [1, 236].

Член Російського технічного товариства, відомий інженер і архітектор Генріх Станіславович Войницький на благодійних засадах виконав роботи з проектування і перебудови будівель Соляного містечка. Головний же підрядник Н. С. Львов виконав ремонт за помірну платню. Роботи почалися в липні, а в січні музейні предмети Педагогічного музею розміщувалися в експозиціях – його колекція вже мала сформований вигляд (*датою заснування музею прийнято вважати 1864р., головне завдання його – запровадження наглядного навчання*). Розміщення двох музеїв в приміщеннях Соляного містечка дало можливість зекономити кошти. Адже ремонт загальних будівель, як-то аудиторії, кімнати лекторів, вестибюлі, ватер-клозети, оплачували пополам. На кінець 1871 р. було виконано робіт на суму 120 тис. руб. і з січня 1872 р., незважаючи на те, що продовжувались ремонтні і експозиційні роботи, музей вже зажив для відвідувачів – проводились лекції.

Важливий напрямок – формування колекції – фактично суті і обличчя музею, особисто очолював Петро Аркадійович. У звіті РТТ за 1871 р. зазначалося, що розпочалася «... трудная работа разбора и подбора материалов для коллекции, которая велась всецело под наблюдением нашего Председателя П. А. Кочубея» [3, 64]. Першочерговим завданням Петро Аркадійович вважав представити в експозиції основні галузі – від сировини до кінцевого продукту. Джерелами формування колекції він розглядував пожертви експонатів та їхнє придбання.

Петро Аркадійович звертався до представників уряду, до фабрикантів і заводчиків, до навчальних закладів з проханням передати дублікати різних предметів, і це прохання авторитетного голови РТТ знаходило розуміння і підтримку. Основу колекції становили пожертви Санкт-Петербурзького університету, Інституту шляхів сполучень, Технологічного та Горного інститутів, Монетного двору, Михайлівської Академії (випускником якої був і сам П. А. Кочубей), Імператорського порцелянового і скляного заводів. Київське відділення технічного товариства формувало експозицію сахарного виробництва.

Важливими були пожертви і приватних осіб, серед яких знову перше місце займає Петро Аркадійович: «Председатель Общества (*пожертвовал*) П. А. Кочубей: минералы для разных украшений, образцы графита, уральские медные руды, алюминий и алюминиевая бронза, самородное золото и образцы древесных пород» [4, 121]. До речі, долучився до формування колекції музею і Сергій Вікторович Кочубей (син Віктора Павловича Кочубея), який передав колекцію глин, вапняків і руд.

У звіті по влаштуванню Музею прикладних знань відмічалось: «Все заботы по окончательному собиранию, размещению и установке коллекций принял на себя не посредственно П. А. Кочубей. Кроме значительного числа письменных обращений, он сделал столько же, если не больше, личных ходяйств и обращений к разным учреждениям и лицам. Два месяца можно было видеть его ежедневно рапоряжающимся в здании Музея разбором коллекций, починкою моделей и приведением их в надлежащий вид, а затем и расстановкою предметов» [4, 124]. Розуміючи важливість цікавого представлення музейних предметів в експозиціях, Петро Аркадійович запропонував запросити молодих технологів та оплачував їхню роботу за свій рахунок. За ініціативою Петра Аркадійовича та під його особистим керівництвом при музеї об'їздили фотопавільйон та хімічну лабораторію.

Заклад був урочисто відкритий 8 жовтня 1872 р. і відразу набув популярності – до кінця року його відвідало більше 6000 чоловік. Про офіційне визнання свідчило наступне: «Государь Император, по всеподданейшему докладу г. Министра Финансов, Высочайше повелел соизволить назначить нашему Обществу на содержание технического музея, в течении 12-ти лет, пособие, ежегодно по 6 т. руб. из государственного казначейства» [5, 209].

Відкриття музею стало важливим етапом та, зрозуміло, активна робота продов-

жилася. П. А. Кочубей продовжує займатися формуванням колекції, приділяє особисту увагу створенню каталогів, робить все, щоб музей був «образцовым, должен служить типом, по которому могли бы устраиваться музеи в провинциях» [5,220].

Влаштуванню публічних лекцій була приділена особлива увага на засіданнях РТТ. У грудні 1872 р. вже константували, що комісія товариства по технічній освіті виробила основні засади музейних лекцій – практичність. І знову як визнання авторитету П. А. Кочубея приймається рішення: «Приглашение лекторов, как на отдельные лекции так и на постоянные курсы и организацию их, Совет положил предоставить усмотрению г. Председателя Общества» [5, 212].

Враховуючи роль Петра Аркадійовича у справі створення музею було прийнято рішення: «Принимая во внимание неутомимые труды Председателя Петра Аркадиевича Кочубея, как по обществу, так и по устройству Музея, и постоянные заботы его о доставлении средств для проявления деятельности Общества – Совет считает своим долгом справедливости, на основании параграфа Устава Общества, предложить Петра Аркадиевича Кочубея в почетные члены Русского Технического Общества».

Варто зазначити, що, будучи людиною надзвичайно скромною, П. Кочубей в першу чергу в усіх звітах завжди відзначав внесок всіх, хто хоч якось долучився до створення музею. І слід зауважити, що всі, майже в один голос, відмічали, що без Петра Аркадійовича музейний заклад би не відбувся: «Более других заботился о нем (*музее*) П. А. Кочубей и не упускал ни одного случая, чтобы направить его на практический путь» [4, 115].

Незважаючи на популярність та визнання, самостійне життя музею тривало недовго... 1917 р. змінив історію Російської імперії. Постановою народного комісаріату просвіти дітище П.А. Кочубея ліквідоване: «Петроградский Музей Прикладных Знаний упраздняется со всеми его составными частями и штатами, а все дела, отчетность, имущество и остатки денежных сумм, полученных Музеем и его составными частями из разных источников, передаются в Комитет Центрального Педагогического Музея. Подписал: Народный Комиссар по Просвещению А. В. Луначарский» [6, 345].

1. Записки Русского Технического Общества и свод привилегий, выдаваемых по Департаменту торговли и мануфактур. – 1871.- СПб., Выпуск 3.

2. Записки Русского Технического Общества и свод привилегий, выдаваемых по Департаменту торговли и мануфактур. – 1872. – СПб., Выпуск 1.

3. Записки Русского Технического Общества и свод привилегий, выдаваемых по Департаменту торговли и мануфактур. – 1872. – СПб., Выпуск 2.

4. Записки Русского Технического Общества и свод привилегий, выдаваемых по Департаменту торговли и мануфактур. – 1872. – СПб., Выпуск 3.

5. Записки Русского Технического Общества и свод привилегий, выдаваемых по Департаменту торговли и мануфактур. -1872. – СПб., Выпуск 6.

6. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917–1918 гг. Управление делами Совнаркома СССР М. 1942, стр. 345.

Н.Б. Реброва

Петр Аркадьевич Кочубей у истоков Музея прикладных знаний.

В статье исследуется вклад П. А. Кочубея в создание Музея прикладных знаний. Ключевые слова: Петр Аркадьевич Кочубей, РТТ, музей.

N.B.Rebrova

Petro Arkadiyovych Kochubey at the cradle of the Museum of the applied sciences.

The article researches the contribution of P.A.Kochubey in the founding of the Museum of the applied sciences.

Key words: Petro Arkadiyovych Kochubey, RTT, museum.